

Bitskey István

PÁZMÁNY PÉTER ISMERETLEN LEVELE ROBERTO BELLARMINÓHOZ

A Pázmány-levélfilológia helyzetét mérlegelő írásában Hargittay Emil nemrég adatokkal alátámasztva mutatta meg, hogy az újabban előkerülő levelek közlése körül zavarok mutatkoznak, s kifejezte azt a kívánságot, hogy „a kutatások a lehetőség szerint ismét tervszerűen folyjanak”.¹

Hargittay Emil igazát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az írása óta eltelt évtizedben is folyamatos volt az újabb levelek előkerülése, s egyre nehezebb lesz számontartani az újabb és újabb közleményeket.² Ideje lenne egy külön kötetben, *Pázmány Péter levelei*, III. (Pótlások) címmel kiadni a Hanuy-féle két alapkötet óta megjelent valamennyi levelet, már csak azért is, mert a közlemények szétszórtsága miatt egyre áttekinthetlenebb lesz a helyzet. Addig is, amíg erre sor kerülhet, egy újabb kiadatlan Pázmány-levéllel igyekszünk hozzájárulni a teljes levélkorpusz majdani összeállításához.

Mint Óry Miklós tanulmányából tudjuk, Pázmány 1605. márc. 30-án a gráci egyetemen elnökölt Friedrich Brenner baccalaureatusi disputációján, s a vita alapját a *Diatriba theologica* jelentette.³ Pázmánynak ez az első teológiai műve lényegében ekkleziológiai elmélet, ebben fejtette ki az egyházzal vallott nézeteit. Még a *Felelet* előtt íródott ez az élesen polemizáló műve, hiszen — mint Óry Miklós utalt rá — a Magyar elleni vitairatban többször is, részletező módon hivatkozik *De Ecclesia* című írására.

Egészen természetes, hogy az antibellarminista szellemben vitázó Whitakert támadó írását Pázmány elküldte Bellarminónak, akit még római teológushallgató korából személyesen ismerhetett. A *Disputationes* szerzője ekkor már (1602 óta) Capua érseke, egyházmegyéjének kormányzásával van elfoglalva, sem ideje, sem kedve nincs ahhoz, hogy teológiai szintézisét védelmezze. Azt azonban örömmel és köszönettel fogadta, hogy a fiatal gráci jezsuita kiállt mellette, s szép köszönőlevelet írt a „tudós könyvecskéért”. Az olasz bíboros levelét Óry Miklós közreadta, s ugyanakkor megjegyezte: „Bellarmino válaszánaál is értékesebb volna, ha rábukkannánk a Pázmány-levél eredetijére. Ez a levél sajnos elveszett vagy lappang”.⁴

Nos, valóban lappangott, de csak addig, míg Lukács László rendi levéltáros rá nem bukkant s Szabó Ferenc révén hozzánk el nem juttatta. Nekik köszönhető, hogy most közreadhatjuk azt az autográf Pázmány-levélet, amelynek címzettje a „princeps apologetarum”, Bellarmino kardinális. A levél értékét növeli, hogy Pázmány pályáján igen korainak számít: Hanuy mindössze két levelet tart számon 1605-ből, a gráci jezsuitától pedig az 1601–1607 közötti időből eddig mindössze 8 levél volt ismeretes.⁵

¹HARGITTAY Emil, *A Pázmány-levélfilológia helyzete*. ItK 1978. 185–186.

²GÖMÖRI György, *Pázmány Péter ismeretlen levele I. Rákóczi Györgyhez*. ItK 1990. 746–750.

³PÁZMÁNY Péter, *Diatriba theologica (Krisztus látható egyházzáról)*. ÓRY Miklós bevezető tanulmányával, Eisenstadt, 1975. 25.

⁴Uo. 17.

⁵PÁZMÁNY Péter, *Összegyűjtött levelei*. I. kötet. Sajtó alá rend. HANUY Ferenc. Bp., 1910; *Pázmány Péter emlékezete*. Szerk. LUKÁCS László és SZABÓ Ferenc. Roma, 1987. 74.

Érdemes még azt is megemlíteni, hogy Pázmánynak ez az egyetlen Bellarminóhoz szóló levele, amely jelenleg ismert.⁶ A levél nem ad okot annak feltételezésére, hogy korábban is írtak volna egymásnak, a magyar jezsuita csak római éveit említi, mint személyes emlékeit nagynevű címzettjével kapcsolatban. Mivel későbbi levelezésükről sem tudunk, könnyen lehet, hogy a Pázmány–Bellarmino kapcsolatnak egyetlen írásos dokumentuma a most közreadott levél.

Lukács László szíves tájékoztatása szerint nem kötötték bele a kódexbe Pázmány ketthajtott levélpapírjának második részét, amelynek verzóján volt a külső címzés.

A levél eredeti latin szövege:

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine colendissime P[ater] salutem et pacem, a salutis autore semp[iternam]

Quod Illustrissimam ac Reverendissimam Dominationem Vestram, adire quod interpellare audeam, fiduciam dat, et veteris illius humanitatis ac benevolentiae Paternae Illustrissimae Dominationis Vestrae recordatio, quam triennio, sub cura, gubernationeque Illustrissimae Dominationis Vestrae expertus sum, in cuius memoria nunc quoque suavissime conquiesco, Et vero praesens etiam occasio, hasc[ae]le pauculas chartas ad Vestram Reverendissimam ac Illustrissimam Dominationem transmittendi: Cum enim posthumus Vithakeri liber De Ecclesia, quem ultimum contra Illustrissimam Dominationem Vestram scripserat, in manibus plurimorum Calvinistarum, magno ipsorum applausus versaretur, saepe multis viva voce estendi, quam plumbea sint ipsius tela, contra adamantinas Illustrissimae Dominationis Vestrae disputationes. Tandem veró, cum nuper R. D. Fridericus Brenner, Ecclesiastes sanctimonialium, Doctoratus gradus adipisci, eaque occasione disputationem aliquam proponere vellet, Unius feré mentis spatio, quantum Thesium brevitatis ferebat, omnes bene grandis voluminis, argutias, hisce peuculis chartis inscripsi, ac pro meo modulo refutavi, non tam novis argumentis, quam eorum quae Illustrissima Dominatio Vestra doctissime disputarat, ad subiectam materiam, applicatione: Has igitur chartas exiles, nec Illustrissimae Dominationis Vestrae conspectu dignas, partim gratitudinis perpetua causa, partim censionis, Vestrae Illustrissimae Dominationi offero, in quibus si veritatem, si mentem Illustrissimae Dominationis Vestrae assecutus non sum, id[em] ingenii, eruditionisque defectui, non Voluntati, ut attribuat oro, Ego vicissim, paratus reprobare, quicquid in illis Vestrae Illustrissimae Dominationi non placuerit: His post humilia manum Vestrae Illustrissimae Dominationis oscula, Deum precor ut Ecclesiae suae diu servet incolumem Vestram Illustrissimam Dominationem, Gracii 25 Martii 1605

Vestrae Illustrissimae Dominationis
Humillimus servus et quondam filius
Petrus Pazmany

A levél magyar szövege Havas László fordításában:

Nagyméltóságú és nagyon tisztelt Uram, mélyen tisztelendő Atyámuram, örök üdvösség és béke [legyen Neked] az üdvösség szerzőjétől

Hogy nagyméltóságú és nagyon tisztelt Uraságotokhoz járulni, hogy [nála] közbenjárni merészeljek, bizodalmat ad nekem mind nagyméltóságú Uraságotok ama régi emberségének és jóindulatának az emléke, amelyet három év alatt nagyméltóságú Uraságotok gondolkodása és kormányzósága alatt megtapasztaltam, s amelynek emlékében most is édesdeden megpihenek, mind pedig ezen néhány lap nagyon tisztelt és nagyméltóságt

⁶ Levéltári jelzete: Archivum Romanum Societatis Jesu, Austr. 242, f. 117. r-v (prius 90), autograph (Bellarm. Epistolae 1600–1620).

Uraságotokhoz való küldésének ez az alkalma, minthogy ugyanis Vithakernek az Egyházról szóló posztumusz könyve, amelyet utoljára nagyméltóságú Uraságotok ellen írt, a legtöbb kálvinista kezében azok nagy tapsolása mellett forog, élő szóban gyakran sokaknak kimutattam [róla], hogy annak mennyire ólomnyilai vannak nagyméltóságú Uraságotok disputációinak acéljával szemben, végül pedig mivel minap a nagyon tisztelt Fridericus Brenner úr, a szentségekkel kapcsolatos ismeretek prédikátora, szeretné elérni a doktori fokozatot, és ebből az alkalomból valamilyen vitát javasolna, szinte egyetlen eszmefuttatással, amennyire azt a tézisek rövidsége [magával] hozta, egy egészen nagy kötet teljes éleselméjűségét beleírtam ezekben a kis lapokba, és lehetőségeimhez képest visszatásítottam [Vithaker munkáját], nem annyira új érvekkel, mint inkább azon [érveknek] a szóban forgó tárgyhoz való alkalmazásával, amelyeket nagyméltóságú Uraságotok igen tudós módon már korábban megvitatott, tehát ezeket a silány lapokat, amelyek nem is méltók nagyméltóságú Uraságotok tekintetére, részint hálám örök okából, részint bírálatra nagyméltóságú Uraságotoknak felajánlom, amelyekben ha nem sikerült elérnem az igazságot és nagyméltóságú Uraságotok okosságát, ugyanazt — kérem — tehetségem és műveltségem fogyatékoságának, ne szándékomnak tulajdonítsa. Én viszont kész vagyok újraértékelni, bármi legyen is ezeken a lapokon, ami nagyméltóságú Uraságotoknak nem tetszik.

Uraságotok kezeinek alázatos csókja után e levéllel kérem az Istent, hogy egyházának sokáig őrizze meg nagyméltóságú Uraságotokat.

Grác, 1605. március 25.

Nagyméltóságú Uraságotok legalázatosabb szolgálja és hajdan[i] fia

Pázmány Péter

Kis Domokos

CONFESSIO: AZ UNITÁRIUSOK VALLÁSTÉTELE

A Rákóczi-szabadságharc alatt a fejedelem hűségén megmaradó erdélyiek egy része a kedvezőtlenül alakuló erdélyi hadi helyzet következtében kénytelen hazájából, Erdélyből Magyarországra jönni s vállalni a hontalanság viszontagságait, megízlelni a lassan egyre reménytelenebbé váló bujdosás keserű kenyerét. Erre két ízben, először 1705–1706, majd 1707–1711 között került sor.

II. Rákóczi Ferencet már 1704. július 8-án a gyulafehérvári országgyűlés Erdély fejedelmévé választja, de a változékony hadi szerencse következtében csak jóval később, 1707. április 5-én a marosvásárhelyi országgyűlésen iktatják be Erdély fejedelmi székébe. De még ez év őszén Rabutin de Bussy tábornagy a császári sereggel bevonul Erdélybe, s ekkor az erdélyi nemesség egy része — most már végleg — a császár hűségére tér. Erdély elveszett, de a most már fejedelemség nélküli erdélyi fejedelmet, Rákóczit mégis igen nagy számban követték hű erdélyi alattvalói, vállalva azokat a nehézségeket, melyeket egyelőre talán nem látott, már-már végnélkülinek tűnő bujdosás jelentett.

Az 1707-ben Erdélyből Magyarországra menekülteket, több mint tízezer főt, a kisvárdai gyűlés (1707. november vége) után Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros vármegyékben telepítették le, szállást adva nekik, a nehéz körülmények ellenére is humanus módon gondoskodva a bujdosók ellátásáról: Rákóczi állama létrehozott egy rendszert, melyben ezeket az embereket letelepítették, eltartották, élelmeztek és szinte a végső határig tartották bennük a lelket.

A buzgó unitárius, Tordai Szaniszló Zsigmond is — ki korábban Torda főbírája volt, majd 1705-ben Torockón a fegyvergyártás irányítója — követi fejedelmét Magyarországra. Naplója ennek a hosszú magyarországi bujdosásnak egyedülállóan értékes forrása.

Beszámolója alapján nemcsak az erdélyi bujdosók mindennapjaiba, hanem a tordai unitáriusok lelkébe is némi bepillantást nyerünk. 1711. januárjában így kezdi naplóját:

„Uramisten ne nézd az mi bűneinket, hanem azokat szent fiad méltóságos nevében

megbocsátván, eléged meg bujdosásunkat; add meg remétségünk felett édes Hazánkat és szent ecclesiánkat. Amen!”

Confessio: Az unitáriusok Vallástétele

„Szível hiszünk az igazságra, szájjal tészünk vallást az üdvösségre.” Róm. 10:10.¹

Ézzel az igével kezdődik az a Vallástétel — *Confessio* —, melyet 1708-ban Károlyiné Barkóczy Krisztina kérésére írt az unitárius Szaniszló Zsigmond és az unitárius bujdosó tordaiak papja, Szentiványi Bartók János.

Szaniszló Zsigmond több ízben találkozott Károlyi Sándor feleségével, kiről ezt írja: „Generálisné asszonyommal ő nagyságával eleget disputáltunk az religió dolgából. Igen értelmes uriasszony.”² Ezeket Szaniszló 1708. január 19-én jegyezte naplójába, s ekkor kérhette Károlyiné Szaniszlót, hogy az unitáriusok vallását neki írásba tegye, mert aze-lőtt, hogy maguktól az unitáriusoktól hallaná, azokból, amiket eddig „az Unitáriusok Vallása felől tudakozott és olvasott volna, sőt holmi kárhoztatasokott-is ő ellenek látott... , Iteletett tenni nem akart.”³

Szaniszló Zsigmond Szentiványi Bartók János segítségével meg is írta a vallástételt, szép ajánlólevele szerint azért, hogy „abból, a miket Nagyságod felőlünk hallott, és olvasott, ha úgy volnánaké, ugy hinnőké által láthatná. En-is azért Nagyságod parancsolattyanak, ügyekezvén alázatossan engedelmeskedni Szent Hütünknek és Vallásunknak Agazatitt, a Nagyságod Méltóságos személye eleiben ezért tettem írásban.”⁴

A *Vallástételt* tehát, ahogy azt a jeles történész, Torma Károly is vélte,⁵ 1708. január 19-e és az ajánlólevél⁶ dátuma, május 25-e között írta, a Szabolcs megyei Mándokon, Tordai Szaniszló Zsigmond és Szentiványi Bartók János. A *Confessiót* ugyan többen egyedül Szentiványi Bartók művének tekintik: Benczédi Gergely,⁷ Orbán Balázs,⁸ Aranyrákosi Székely Sándor⁹ és Kanyaró Ferenc,¹⁰ de Uzoni Fosztó István¹¹ világosan megírja, hogy

¹ *Unitárius Atyafiaknak Vallástételek*. Eredeti kézírata ismeretlen. UZONI FOSZTÓ István, *Historia Ecclesiae Unitariorum* c. művének az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában lévő kézíratos példányában (Ab. 70/a. I-II. köt. I. köt. 277–279.) szerepel, de ebben a példányban csak az I. Az Atya Istenről és a II. Az Fiuról c. rész található. Továbbiakban: UZONI. Egy másik kézíratos példánya az OSZK Kézirattárában található: Oct. Hung. 1644. 1–13. Ez sem az eredeti. Továbbiakban Oct. Hung. 1644. Legteljesebben közli DEMETER Márton *A Szent Háromságnak ... Hiti, Vallása és Tudományja*. Kolozsvár, 1732. A továbbiakban: DEMETER. A Vallástétel eredeti szövegéül — lévén ez a legteljesebb — ezt tekintettem.

Az ige: DEMETER, 372.

² Szaniszló Zsigmond naplóí. (1682–1711.) Közl.: TORMA Károly. Bp., 1891. Továbbiakban SZANISZ-LÓ, 127.

³ UZONI, 277.

⁴ Uo.

⁵ TORMA Károly, Szaniszló Zsigmond naplójához írt jegyzetei. OSZKK Quart. Hung. 2003. Továbbiakban TORMA. 108a.

⁶ Az ajánlólevél teljességében megvan UZONI, 276–277. Tartalmazza az OSZKK-ban lévő példány is. Oct. Hung. 1644. Ebben az esetben Uzonit vettem alapul.

⁷ BENCZÉDI Gergely, *Tordai unitárius papok*. Keresztény Magvető. XXIII. évf. Kolozsvár, 1888. Továbbiakban BENCZÉDI, 91.

⁸ ORBÁN Balázs, *Torda város és környéke*. Bp., 1889. 255.

⁹ ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY Sándor, *Unitária vallás története Erdélyben*. Kolozsvár, 1839. SZÉKELY, 161.

¹⁰ KANYARÓ Ferenc, *Unitáriusok Magyarországon tekintettel az unitarizmus történetére*. Kolozsvár, 1891. KANYARÓ, 224.

¹¹ UZONI, 276. Idézi TORMA, 71a.

Szaniszló és Szentiványi Bartók János közös műve. Szaniszló szerzőségét megerősíti a *Confessio* Károlyiné Barkóczy Krisztinának írt ajánlólevele is.¹²

Szentiványi Bartók János, a bujdosó tordai unitáriusok papja volt, torockói származású, Lipóttól nyert nemesi levelet. A tordai iskolából 1689. októberében ment a kolozsvári kollégiumba. 1698-tól a tordai gimnázium rektora volt, e tisztsége mellett 1706 április 11-től a papságot is viselte. 1707-ben a tordai unitáriusokkal ő is Magyarországra bujdosik.¹³ 1707 decemberében öneki is, mint Szaniszlónak, szállásul Mándokot írták,¹⁴ majd 1708 március 25-én együtt indulnak a „méltóságos generálishoz”, Károlyihoz.¹⁵ Ekkor azonban nem találkozhattak vele s Károlyinéről sem esik szó.

Az előbb már említett január 19-i Károlyinéval való találkozásról írva pedig érdekes módon nem említi papjukat, Szentiványit. Ezek szerint ő nem volt jelen, amikor a buzgó katolikus úrnóvel, Barkóczy Krisztinával a hit dolgairól vitatkozott. S megjegyzendő, hogy a *Confessio* kapcsán, mely nyilván csak a lényegretörő napló szűkszavúságából adódik, Szaniszló egyszer sem említi Szentiványi Bartókot, aki valószínűleg már 1709-ben visszatér Erdélybe,¹⁶ s ott is hal meg pestisben 1710. július 18-án.¹⁷

Szentiványi Bartók János egyháza iránti buzgalmát, áldozatkészségét jól tükrözi, hogy mikor 1710-ben a bujdosó unitáriusok alapítványokat tettek, arra az esetre, hogyha visszatérhetnek száműzetésükből, ő — már Erdélyben (?) — tordai kőházával és csaknem teljes vagyonával támogatta a rombadőlt egyház helyrállításának ügyét. Egyébként február 8-án Petriyevith Horváth Kozmáné és fia, Boldizsár voltak az elsők, akik Ugocsa vármegye Verőce nevű falujában minden jószáguknak bor- és búzabeli igazságos dézsmáját a kolozsvári és tordai egyházra és iskolára írták. Példájukat még e hó 28-án Gyerőffi Györgyné Kemény Kata követte 4000 magyar forinttal.¹⁸

Szentiványi Bartók János után a bujdosó unitáriusok papja 1710 júliusában Almási Bencze András lett, Magyarországra visszajöven, miután Erdélyben „Candidáltak és auctoritáltak püspök uramék minden papi hivatal véghezvitelére.”¹⁹

Szaniszló Zsigmond Olcsván 1710. július 28-án Károlyiné társaságában Demeter Márton páterrel, a későbbi gyulafehérvári nagypréposttal vitázott az unitáriusok hitvallásáról, ahogy a naplóíró följegyezte: „mentem Ocsvára generálisné asszonyom parancsolatjából. Az paterrel volt disputatióm az asszonynak beadott confessiónk iránt.”²⁰

Demeter Márton, ekkor mint gróf Mikes Mihály házipapja, a Károlyi-ház vendége volt, kinek Károlyiné a már korábban beadott, 1708. május 28-án befejezett *Confessiót* kezéhez adta, hogy arról véleményét kikérje, s egyúttal megbízta, hogy egy katolikus szellemű vitairatot írjon róla.²¹

Károlyinének az unitáriusok hitvallása iránti érdeklődése is igazolja a rá és férjére, Károlyi Sándorra is jellemző vallási türelmet. Károlyi Sándor például Nagykárolyban és Baktán templomot építtetett protestáns jobbagyai számára.²² De nemcsak a protestánsoknak, hanem a nagykárolyi zsidóknak is védelmet biztosított, sőt egy rabbit is küldött a hitközség élére Pozsonyból.²³ Felesége pedig legfőbb támogatója volt az erdélyi protestáns Köleséri Sámuelnek, akit férjének is bemutatott. Ettől kezdve Köleséri is gyakori vendége lett a Károlyi-háznak. Károlyi Kölesérinek megvette azokat a külföldi könyveket,

¹² UZONI, 277. Vö. TORMA 107a, 107b.

¹³ BENCZÉDI, 91.

¹⁴ SZANISZLÓ, 125.

¹⁵ I. m. 131.

¹⁶ SZÉKELY, 161.

¹⁷ BENCZÉDI, 91. Vö. SZÉKELY, 161. Szerinte 1711-ben.

¹⁸ KANYARÓ, 224.

¹⁹ SZANISZLÓ, 173.

²⁰ I. m. 174. L. TORMA, 98b.

²¹ Vö. TORMA, 104a.

²² KOVÁCS Ágnes, *Károlyi Sándor*. Bp., 1988. Kovács, 216.

²³ I. m. 218.

amelyeket a tudós orvos nem tudott volna megfizetni, s ő cserébe saját munkáit küldte meg.²⁴ A bujdosó református Pápai Páriz Ferencről, a tudós nagyenyedi professzorról is szépen gondoskodik a „Méltóságos asszony”, férje figyelmébe ajánlja: Igen kiváló ember, „Orvoskönyvet, Dictionariumot s más közönséges jóra való munkát csinált...”²⁵

Hitbéli buzgalmat, „virtusát” szépen írja le Szaniszló Zsigmond ajánlólevelében, eképpen: „Országunkat ilyen felhabarodott alapottjában, több egyéb szorgós dolgai között-is..., az kegyességnek munkajáról, és az Írásoknak Viszálásáról el nem feledkezik, hanem mikor egyéb szükséges dolgaitól üresedik Idejét, a szent Munkában foglalja.”²⁶

Az unitárius Szaniszló és a katolikus Demeter Márton vitájáról keveset lehet tudni. Demeter Márton könyve, melyben az unitáriusok vallástételét cáfolja, csak 1732-ben jelent meg nyomtatásban, Kolozsvárt: *A Szent Háromságnak... Hiti Vallása, es Tudománya...*²⁷ Ennek előszavában írja, hogy először 1709-ben Moldvában ismerkedett meg unitáriusokkal, s azokkal beszélgetve az Újtestamentumból a szentháromságra vonatkozó locusokat összeszedte s „rövid magyarázatokkal-is megvilágosítottam, és olvasásra s elmélkedésre kezekbe” nyújtotta.²⁸ Majd lejjebb, anélkül, hogy akár Szaniszló, akár Károlyiné nevét kiírná, a következőképpen meséli el az olcsvai „disputatiót”: „Ugyan azon Háboruságnak idejében 1710dik esztendőben, Magyar Országban ismeretlenek lévén az Erdélyből ki-bujdosott Unitáriusok nem csak ők magok, személyekben, de a Vallások-is, midőn ki-tudódt volna, kik legyenek, s azért nem csak a Vallásoktól, de önnön személyektől-is iszszonyodnának minden Rendek (a mint a Vallás-tételekben magok-is írják az Unitáriusok az utolsó Panaszbán) megakarván azért jobban ismértetni mind magokat mind Vallásokat, Unitária Vallás-tételeket Magyar nyelven Írásban rövid summában le-tették, és némely Méltóságos Uri Rendeknek kezekbe nyújtották. Mely Unitária Vallás-tételekben minthogy a Sz. Háromság ellen, de kiváltképpen a JESUS Kristus örök Istensége ellen sok hitetgető, és az egygyű Keresztény lelkeket nagyon botránkoztató dolgok (mellyek-is a Sz. Írásnak bal értelmére vont Locusival, és helytelen s vakmerő, és erőszakos magyarázásival bizonyítatni láttatnak) foglaltatnak; teczett egynek azon Méltóságos Uri Rendek közzül, azon Unitária Vallás-tételt mindgyárt akkor kezemhez küldeni, kérévén és kinszerítvén arra, hogy arról ítéletemet adgyam, és annak el-rejtett, és Sz. Írásból citált locusokkal bépalástolt vétkeket ki-födözsem, és tehetségem szerént Írásban meg-czáfolyam.”²⁹

Teljesen nyilvánvaló, hogy Barkóczy Krisztináról és Szaniszló Zsigmondról van szó. A három részre osztott hosszú-hosszú mű harmadik „Könyvében” — ahogy maga a szerző mondja — „fen említett Unitária Vallás-tételt” refutálja.³⁰

Könyvének számunkra legnagyobb becsé, hogy *Az Unitárius Attyafiaknak Vallástételek*³¹ címet viselő confessio teljes szövegét közli, kis részekre tördelve, „ezekre való Catholica Választétel”-lel. A Demeter által használt, és művében közölt szöveg nyilván a Szaniszló-Szentiványi-féle *Confessio* végleges, Károlyiné Barkóczy Krisztinának írt és átadott eredeti példány, hiszen, mint írja is, maga Károlyiné adta neki, hogy arról cáfolatot írjon. Demeter Márton jóvoltából így most az unitárius egyház, s bizonyos tekintetben talán a magyar irodalomnak is, jelentős alkotása tárul elénk: *A Vallástétel teljes*³² szövegét őrizte meg

²⁴ Uo.

²⁵ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Békességet magamnak, másoknak*. Bevez., jegyz.: NAGY Géza. PÁPAI, 488.

²⁶ UZONI, 276.

²⁷ Teljes címe: *A Szent Háromságnak az, az, az Atyának, és Fiúnak, és Szent Léleknek, Három Valóságos Isteni Személyeknek Egy, Igaz, örök, és Egyenlő Istenségekről való, Romai, Közönséges, és Apostoli Anyaszentegyházának egy, igaz, tökéletes, és egyedül údvösséges Hiti, Vallása, és Tudománya*. DEMETER, I. 1. jegyzetpont.

²⁸ DEMETER, *Elöl-járó Beszéd*. 5. számozatlan lap.

²⁹ I. m. 5–6. számozatlan lap.

³⁰ I. m. 8. számozatlan lap. Vö. TORMA, 98b.

³¹ Ez a cím szerepel UZONINÁL, 276. és az OSZKK-ban lévő kéziratban is: Oct. Hung. 1644.

³² TORMA Károly ezt írja: „Teljes szövegét..., mivel... Szaniszló Zsigmond a Confessionának nem első fogalmazását nyújtotta be Károlyinéhoz, hanem az ennek letisztáztatása alkalmával ő általa bő-

könyve, egy katolikus nagyprépost — Demeter Márton — munkája az *unitáriusok* hitelvét. Irodalmi és egyháztörténeti jelentőségére már annak idején Torma Károly is fölhívta a figyelmet, kiadásra is érdemesnek tartva.³³ Jó lenne, ha ez a mű, így újra „előbukkanva”, Demeter könyvéből kiszedegetve, a jelen kor unitárius atyafiai előtt s a régi korok kultúrája, vallásos irodalma iránt érdeklődő olvasóközönség előtt is ismertté válhatna.

A *Vallástétellel* kapcsolatban meg kell említeni, hogy az Unitárius *Vallástételnek* — ahogy Torma Károly írta — több példánya ismert volt, s melyet Károlyinénak Szaniszló benyújtott, az is már egy korábbi példány kibővítése lehetett.³⁴ Ez a *Confessio* egyébként Aranyosrákosi Székely Sándor szerint „Sokáig volt kézi könyv az ő tordai oskolában”,³⁵ s mint ilyen több másolatban ismert volt. Feltehetőleg Uzoni Fosztó István is egy ilyen példányról másolhatta,³⁶ s írta le *Historia Ecclesiae Unitariorum* című munkájában.³⁷

Az Unitárius *Vallástétel* egyik példánya, mely a Demeter által közölthöz képest hiányos, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található,³⁸ rajta az 1836-os évszámmal s a tulajdonos, Ambaris András nevével. Magára a másolat korára sajnos nincs utalás. Szövege egyes részleteiben megegyezik a Demeter-félével, de a panaszoknak valamivel előbb vége szakad, s az egész szöveg jóval rövidebb. Az egyes részek sem teljesen azonosak. Az OSZK-ban lévő fejezetei a következők:

- I. Az Atya Istenről
 - II. Az Fiuról
 - III. A Szent Lelekről
 - IV. Az Ecclesiáról
 - V. Az Vizzel való kereszteleésről
 - (VI.) Az Ur Vatsorájáról
 - (VII.) A Bűnnek bocsánattyáról Eörek Eletről
 - VIII. A Fel Támadásrol
 - (IX.) Az J. Christusnak érdemereol
 - X. A Christusnak Elegtételéről (Ez a rész már a Panaszokat tartalmazza 1–4. pontig.)
- A Demeter-féle, Szaniszló és Szentiványi Bartók által Károlyinénak átadott példányban:

- I. Az Atya Istenről
 - II. A Fiuról
 - III. A Szent Lélekről
 - IV. Az Ecclesiáról
 - V. A vizzel-való Kereszteleésről
 - VI. Az Ur Vacsorájáról
 - VII. A bűnnek bocsánattyáról és örök életrol
 - VIII. A Fel-támadásról
 - IX. Az Istennek elévé Rendeléséről
 - X. A Jésus Kristusnak Érdemeiről
 - XI. A Kristusnak elég-tételéről
- Panaszok I–VII-ig³⁹ (A „VII.” nincs számozva.)

vebbített másodlagos példányt, a mely aztán Károlyiné utján Demeter kezéhez, illetőleg czáfolata alá jutott. A *Confessio* ama kézirati példányai tehát, a melyek ... Torda környékén még ma is léteznek (s Fosztó is ilyenről másolt a XVIII. században), csak *rövidleti* a Szaniszló–Szentiványi-féle végleg megállapított s Demeter kiadványában teljes szövegében olvasható *Confessionának*.” TORMA, 104a.

³³ I. m. 114a.

³⁴ I. m. 204a.

³⁵ SZÉKELY, 161.

³⁶ TORMA, 114a.

³⁷ Vö. I. jegyz.

³⁸ Oct. Hung. 1644.

³⁹ Demeternél rövid részekre tördelve a „Harmadik Könyv”-ben. DEMETER, 371–446. A *Confessio* teljes szövegét I. a *Függelékben*.

A *Confessiót* I. a *Függelékben*.

A *Vallástétel* szövegére vonatkozólag meg kell még jegyezni, hogy a beadott szövegben Demeter szerint „Szerzői a Szent Lélekről elsöben világosan értelmeket ki nem adták volt.” „Azért egy alkalmatossággal magam — Demeter Márton — szemben lévén (más egy méltóságos Catholicus és buzgó Uri személy-is jelen lévén) eggyikkel, a ki azon Unitária Vallás-tételnek fővebbik koholója volt, kinszerítettük szép szóval, hogy nyilvánban adná-ki a Szent Lélekről való értelmeket; ki-is noha abban az időben (mitől viseltetvén) nem akart a dologhoz szöllani; kevés napok mulva mindazáltal... Irásban valamennyiben világos értelmét adta, és kezemhez küldötte.”⁴⁰

Nevet itt sem említi, de teljes biztossággal megállapíthatjuk, hogy ez az írás, melynek Demeter által adott címe: *Unitáriusok világosb értelme a Szent Lélekről, Szaniszló Zsigmond-tól származik*, hiszen ő volt a *Vallástétel* „fövebbik koholója”, s az említett „méltóságos Catholicus és buzgó Uri személy” pedig nyilván Károlyiné. Mindez szintén 1710. július 28-án történhetett, s nem sokkal ez után írhatta Szaniszló, most már teljesen egyedül, hiszen Szentiványi Bartók János ekkor már nem is élt. (Mivel ez a szöveg szervesen kapcsolódik a *Confessióhoz*, ezért ezt az eredeti szöveggel együtt közlöm. L. *Függelék*, 94–95.)

A *Vallástétel* legérdekesebb s legszebb része a Panaszok. Itt az unitáriusokat ért vádakat panaszolják el, felelni próbálva a téves vagy rosszindulatú ítéletekre, megfelelni azoknak, akik „a dolgoknak jól meg vizsgálása előtt ítéletet tesznek, és másoknak ok nélkül való kárhoztatásokra, hirtelen ki fakadnak.”⁴¹

Az I. panasz szerint „sok Keresztény Atyánkfiaitól sokakban vádoltatunk és méltatlan kárhoztatunk.”⁴² Majd azt panaszolják, hogy némelyek szerint az unitáriusok átkozottak.

II. panasz: Amit szájjukkal vallanak, szívéükben nem úgy hisznek.⁴³

III. Azok mind jók, amiket hisznek, de többet kellene hinniük, mert kevéssel hisznek többet a pogányoknál.⁴⁴

IV. Hogy csak kevesen vannak, azok is szegények,⁴⁵

V. „Némelyek csufképpen Ariánusoknak hívnak,”⁴⁶

VI. „Némelyek azt mondgyák: Már régen el-kárhoztunk.”⁴⁷

VII. „Ezek felett sok méltatlan kárhoztatásokkal és csufos nevezetekkel” illetik őket, sőt némelyek irtóznak tőlük.⁴⁸

Végül némely még azt is mondja, ha valakit közülük megölné, az olyan volna, mintha áldozatot tenne Isten előtt.⁴⁹

Ezen vádak és jogtalan ítéletek közül talán egyik legszebb és legérdekesebb az I. mely azt magyarázza, miért „biznak” az unitáriusok a „megfeszített ember Kristusban”⁵⁰ és a IV., mely kevés és szegény voltukról vall:

„Némelyek azt mondgyák, hogy átkozottak vagyunk, mert meg-feszített ember Kristusban bizunk: bizonyítani akarják az Istennek ama, szavaival: Átkozott, a ki emberben bizik. Jerem. 17. v. 5. De méltatlan cselekszik; mert ha szabad a Fiunak édes Attyában; a Tanítványnak a Tanítókbán: a Vitéznek a Hadnagyokban és Generálisokban Isten után bizni, mennyivel inkább az Ur JESUS Kristusban. Átkozott a ki a bünös erőtlen emberben bizik, és testben veti reménségét, és az ő szive el-távozik az Urtól, a mint

⁴⁰ DEMETER, 418.

⁴¹ UZONI, 277.

⁴² DEMETER, 432.

⁴³ I. m. 434.

⁴⁴ I. m. 437.

⁴⁵ I. m. 439.

⁴⁶ I. m. 441.

⁴⁷ I. m. 443.

⁴⁸ I. m. 444.

⁴⁹ I. m. 445.

⁵⁰ I. m. 432.

az Isten mondgya: de mű bűn nélkül való, erős, hatalmas Ur Kristusban bizunk, és mi szívünk azzal el nem távozik az Úrtól, hanem közelebb járul.” (I. panasz)⁵¹

„Az t mondgyák Felőlünk, hogy csak kevesen vagyunk, azok-is szegények, nemtelenek, tudatlanok; nincsen semmi Uri Fő Rend közöttünk. Igazán mondgyák; mert nem sokan vagyunk, és test szerent szegények vagyunk, nemtelenek, e világ előtt meg-utáltattak vagyunk: de ebből nem jó-ki, hogy azért Szent Hitünk s Vallásunk igaz nem volna; mert a Kristus nyája-is kicsin vólt. Luc. 12. v. 23. Szegények, erőtlenek, nemtelenek vóltak test szerent a mint 1. Cor. 1. v. 26. Szent Pál bizonyította, de ugyan csak ő nálok vólt az Igasság.” (IV. panasz.)⁵²

De talán leginkább az őszinte panasz hangján szól a II., melynek a Szent Pál Rómabeliekhez írt leveléből vett ígéje az egész Vallástétel mottója is:

„Némellyek azzal kárhoztatnak, hogy a mit szánkal vallunk, szívünkben nem úgy hiszszük. Oh méltatlan vád! nem vagyunk olyan lélek nélkül való emberek, hogy az Isten Szent színe előtt ő felségéről szájjal mást mondgyunk, szívvel egyebet hidgyünk. Talám azok a Keresztények, kik felőlünk azt mondgyák szíveknk vizsgálói? hogy tudgyák hogy szívünkben külömben hiszünk? Talám nem olvassák azok Szent Pál Apostolnak ama mondását: Szível hiszünk az Igasságra, szájjal tészünk vallást az üdvességre. Rom. 10. v. 10.”⁵³

FÜGGELÉK

Szaniszló Zsigmond ajánlólevele Károlyné Barkóczi Krisztinához (1708. május 25. Mándok.)

Az Meltóságos UR N. Károlyi SÁNDOR UR ó N[al]g[yság]ja, Kegyelmes Urunk ó FEL-SÉGE, és a Confederált Nemes ország Statusi Hadainak, Mezei General Marschallja, és Senatora, Tizenhárom Vármegyének, és Nemes Erdely országnak Fő Commendérozo Generalissa N[emes] Szátmár Vármegye örökös Fő Ispánya Szerelmes Hütös Tarsának, Meltóságos BARKOCZI KRISTINA Aszszonynak ó N[al]g[yság]ának, az Atya Istentől, és az mű ÚRunk Jesus Kristustól, kegyelem és bekesség. 1. Kor:1. 3. Az IRONAK Ajánló Levele.

MELTOSÁGOS Aszszonyom! Az igasságnak vizsgálása, az egy Igaz Istennek, es az Ch[ris]tusnak esmeretése, és a Kegyességnek munkája (a melly dologban áll, és szármozik az igaz elő Hütt:) melly kedves legyen az Isten előtt, és melly szükséges az Üdvösségre, meg tetzik edes Üdveztőnknek szavaiból. Jan: 17.3. Ez az örök Elet, hogy meg esmérjenek tegedet (:Attyám:) Egy igaz Istennek, és a kit el küldettél a Ch[ris]tus Jesust, az melly szavaiban azt bizonyította, az UR Jesus Ch[ris]tus, hogy senki az örök eletet másként nem nyeri, hanem az egy igaz Istennek, és a Ch[ris]tus Jesusnak üsmereti által. Mivel pedig az Istennek és a JESUS Kristusnak üsmeretett, az Irásokból vesszük, azért porontsolja edes Üdvezi[ti]őnk, vizsgáljátok az Irásokat. Ja.: 5.39. Eszt tselekszik vala TIREa beliak a kik mindenek Napon Irásokat vizsgálják vala. Tseleked: 17.11. Erre int a Sz: Pál-is mindeneket, meg próbáljátok, és a mi jó úgy tselekedgyétek, s azt tartásatok 1. Thessol: 5. 21. Melly két drága Virtus úgy latom, Meltóságos Aszszonyom! Hogy Nag[yság]jodban is, nem kevésé tündöklök, midőn Országunknak ilyen fel habarodott alapottyában, több egyéb szorgós dolgai között-is Nag[yság]od, az kegyességnek munkajáról, és az Irásoknak Visgálásáról el nem felelkezik, hanem mikor egyéb szükséges dolgaitól üresedik Idejét, a szent Munkában foglalja. Ebből lött MELTOSÁGOS Aszszony! Hogy (276)⁵⁴ mi-

⁵¹ I. m. 432.

⁵² I. m. 438–439.

⁵³ I. m. 435.

⁵⁴ A szöveg mellett zárójelben szereplő szám (276) UZONI FOSZTÓ István, *Historia Ecclesiae Unitariorum*. Egyetemi Könyvtár Kézirattár Ab. 70/a. I–II. köt. I. köt. lapszámát jelenti.

dön a többi között Nag[yság]od az Unitáriusok Vallása felől tudakozott, és olvasott volna, sőt holmi kárhoztatásokot-is ő ellenek látott volna, Idő előtt míg Szent és tiszta vallásunkot, a Magunk szánkból nem hallaná (:Melly igen ditseretre, melto dológ:) Iteletett tenni nem akart, a melly dologban gyakorta, még a *Böltsek*, ugy a Méltóságok-is nagyon vétkeznek, hogy a dolognak jól meg vizsgálása előtt iteletett tesznek, és mások[nak] ok nélkül való kárhoztatásokra, hirtelen ki fakadnak.

Mélyly dolognak el tavoztatására Nag[yság]od Mel[tságos] Aszszonyom! Méltoztatott küssebbik szolgáljanak porontsolni: Hogy az Unitariusok Vallását Nag[yság]odnak Irásban le tenném, hogy abból, a miket Nag[yság]od felőlünk hallatt, és olvasott, ha ugy volnánaké, ugy hinnőké által láthatná. En-is azért Nag[yság]od parontsolattyának, ügyekezvén alázatosson engedelmeskedni Szent Hütünknek, és Vallásunknak Agazatitt, a Nag[yság]od Méltóságos személye eleiben ezért tettem irásban.

Kévánom Isten Nag[yság]odot éltesse, az tökéletes Igasságban világosítsa, az Igasság utyára az örök Eletre vezereleye.

Nag[yság]odnak méltatlan alazatos szolgálja Bujdosó *Thordai Szaniszló* Sigmond, Datum in Mandok. I. Comitatus Szabolts, Die 25. Mensis Maji A(nno) 1708. (277)

Unitária Vallás-tétel.

Szent Pál Apostol Rómabéliekhez küldött Levvelének 10. Rész. 10. v. így szól: Szivel hiszünk az igazságra, szájjal tészünk vallást az üdvösségre.

I. Az Atya Istenről

Hiszszük az Egy igaz Istent, ki az Atya, a kitől mindenek vadnak. 1.Cor. 1.v.6.Joan.17.v. és vallyuk ő Felségét örökké valónak, Mindenhatónak. Magától és mindenek felett-valónak, menynek földnek Teremtőjének, és egyetlen egynek. Midőn pedig az Istent Ő Felségét egynek mondgyuk, olyan egységet értünk, a mellyben semmi némü töbtség, sokaság, s külömbőség nincsen; sőt még elméjével-is senki sem gondolhat. A mellyért-is a Szent Irás sohol senkit mást egy Istennek nem nevez az Atya Istenen kívül; jóllehet a Kristus-is Isten, sőt több Istenek-is vadnak, de sohol még-is senki más egy Istennek az egész Sz. Irásban nem hivattatik, hanem az Atya. (372.) (innen DEMETER, *i.m.*) Amelyből ki-jő hogy a mindenek felett-való Isten minden módon csak Egy, az az, mind személyében, mind állattyanban: Mert az Istenben a személy és az állat semmit sem különböznek. (380)

1. Jól lehet pedig a Szent Irásban sohol nincsenek ezek a szók; személyében; állattyanban. Sőt együgyü e szókat nem-is érti: 2. Mü Unitáriusok mindazonáltal az Istennek ő Felségének mind személyét, mind állattyanát hiszszük (mivel a józon okoskodás tanittya) de ugy, hogy az Istenben ő Felségében mind a kettőt egy meg nem különböztethető dolognak mondgyuk. 3. Ha kik pedig a Keresztények közzül az Istenben az ő szent személyét, és állattyanát egymástól meg-különböztetett dolognak hiszik, és azért az Istent személyében Háromnak, állattyanban Egynek vallyák, állyon szabadságokban. 4. Azt hidgye minden, a miben Isten meg-világosította; Mü senkit nem kárhoztatunk, sőt minden Keresztény Atyánkfiat azon kérjük, hirtelen s ok nélkül a mi kárhoztatásunkra-is ki ne fakadgyanak; hanem, ha azt kívánnyák, hogy az egy igaz Istennek, és a JÉSZUS Kristusnak ismértiben és tiszteletiben vélek egyget értsünk, Keresztényi szent szeretettel, mutogassák-meg minékünk a Szent Irásnak világos szavaiból, a józon elmének okoskodásából. (381)
 1. Miképpen lehessen az egy oszohatatlan Isteni állatban három egymástól meg-különböztetett Isteni személy? 2. Vagyon-é? s ha vagyon; micsoda külömbőség vagyon az Istenben az ő Szent Személye és Allattya között. 3. Az Istennek egy oszohatatlan állattya szülhet-é? Abban más személy születhetik-é? több személyekre szaporodhatik-é? 4. Vagyon-é, vagy az Apostoli Credoban valahol világos emlékezet az örök üdöktől fogva született Fiu Istenről. (383)
- Mü Keresztény lélekkel és gyenge tudománnyal fel-ruházott emberek vagyunk; va-

lamit mű nekünk a Szent Írásnak világos szavaiból, vagy azzal egygyező jozon elmékedésből, vagy Apostoli Credoból a Keresztény Atyafiak, helyesen s világosan megbizonyithatnak, el-hinni minnyáján készek vagyunk: De a hoz tenni (az az, Szent Írshoz, vagy a Credohoz) vagy abban el-venni, s azt más szókkal s másképpen magyarázni mű nem bátorkodunk. (388)

II. A Fiuról

Hiszszük a Bóldogságos Szüz Máriától született Vr JESUS Kristust az Atya Istennek egy szüöltt Fiának lenni, mű Meg-Váltónknak, üdvöztónknak, meg-holtnak, igazulásunkért feltámadtnak lenni; kit az Atya Isten, minek utánna az Évageliomot e földön hirdette, csuda tételekkel és Szent Vérel megerősítette vólna, halottajból fel-támasztott, az egekben felvitt, jobbjára ültetett, minden teremtet állatokat lábai alá vetett, az ítéletet kezébe adta, hogy el-vegye ő tölle kiki jutalmát annak, a mint cselekedett a testben, jót vagy gonoszt.

Ezt bővebben így világosittyuk.

1. Hiszszük és vallyuk a Szent Lélektől fogantatott, szüztől⁵⁵ született Ur JESUS Kristust az Atya Istennek Fiának lenni.
2. Hiszszük és vallyuk, hogy jóllehet az Ur JESUS Kristus, az Atya Istennek egy szüöltt és tulajdon Fia; mindazonáltal olyan Fiu, a ki természetben ember, a ki a Szüz Mariától, és az ő magvából⁵⁶ született, a ki testében nevededett, lelkében erősödött, éhezett,⁵⁷ szomjuhozott, sirt, meg-fáradott, lelkében szomorkodott,⁵⁸ az ő Attyának sok szoros ügyeiben könyörgött, és sirva esedezett,⁵⁹ meg-feszítettet, és el-temettetett. De olyan Ember, a ki Szent Lélektől fogantatott, bünt soha nem cselekedett, az Atyától meg-szenteltetett, Szent Lélekkel minden közösi felett az ő Istenétől fel-kenettetett, Isten s emberek között közben Járóvá⁶⁰ tétetett, halottaiból az Atyától fel-támasztattat, az egekben fel-vitetett, az Istennek jobbjára ültetett, minden Fejedelemségek, Méltóságok, Erősségek, Uralkodások feliben fel-magasztaltatott, és minden név felett, mely neveztetik, nem csak az életben, hanem a következendően-is, a mint Sz. Pál Ap. bizonyitotta az Ephes. 1. v. 20. 21. (390.)
3. Hiszszük, hogy ezen Ember JESUS Kristus vólt az Istentől a Szent Atyáknak régen ígértetett Messiás, az Aszszony állatnak⁶¹ magva, ki meg-törte a Kigyónak fejét, ki a Dávidnak ágyékából⁶² származott, ki világ fundamentominak fel-vetése előtt elévé tudatott, az utolsó időben ki-jelentetett, az időnek tellyes⁶³ vóltában e világra az Istentől ki-küldetett, a Törvénynek alája vetttetett, ki minket bünös embereket a Törvénynek átkától, és az ördögtől meg-szabadított, vérel bűneinkből megmosogatott, a lelki Évageliom világosságára hozott, az üdvösségnek uttyában állatott, és ő lött Istentől minékünk szentség, igasság, és váltság.⁶⁴
4. Hiszszük és vallyuk, hogy jól-lehet ezen Ember JESUS Kristus szabad akarattyá szerént életit minnyájunkért le-tötte, azt mindazáltal fel-is vette az Attyának parancsolattájából: mert az⁶⁵ Atya Isten őtet halottaiból fe-támasztotta, és mint Fiát megdicső-

⁵⁵ Technikai okok miatt az eredeti nyomtatásban a margóra kivitt bibliai helyek a lábjegyzetben szerepelnek. Luc. 1. v. 32. 35.

⁵⁶ Tim. 2. v. 5.

⁵⁷ Luc. 2. v. 40.

⁵⁸ Mat. 26. v. 38.

⁵⁹ Hebr. 5. v. 7.

⁶⁰ Hebr. 1. v. 5.

⁶¹ Gen. 3. v. 15.

⁶² Act. 2. v. 30.

⁶³ Gal. 4. v. 4.

⁶⁴ 1. Cor. 1. v. 30.

⁶⁵ Joa(n). 10 v. 18.

ította; a mint meg-teczik Galat.1.v.1. Eph.1.v.17.Coloss.1.v.20.Act.2.v.32. Ismét 13.v.15 Hogy pedig a Kristus maga támasztotta volna fel magát, a Szent Írás sohol nem tanítja; a józon elmélkedéssel-is ellenkezik. (391)

- 5dik. Mivel pedig ezen Ember JESUS Kristus az ő szent Attyának minden parancsolattya meg-cselekedte, kedvét bétöltötte, akarattját az Isten akarattjának alája vetette⁶⁶, mindekben az ő szent Attyával egyet értett, és
1. ugyan egy vólt Joan.10.v.30. Magát meg-alázta; mikor (392)
 2. Isten formájában vólt, és Istenhez hasonló, magát meg-üre-
 3. sítette, szolgál formát vett-fel: engedelmes lött az Istennek. Philip.2.v.6. mind haláláig sőt a kersztnek haláláig. Philip.2.v.9.10. (393)
- 6dik. Ezért az Isten-is őtet fel-magasztalta, ajándékozott néki
1. oly nevet, mely mindenek felett vagyon, hogy a JE (393)
 2. susnak nevére minden térdek meg-hajollyanak, a Mennyeieknek földieknek, és föld alatt valóknak, és meg-vallya min-
 3. den nyelv hogy Ur a JESUS Kristus az Atya Istennek dicsőségére, a mint Szent Pál bizonyította. Philip.2.v.9. Adott
 4. az Isten néki mennyen földön tellyes hatalmat; adott⁶⁷
 5. tudományt, bölcseséget: adott minden itéletet a Fiunak⁶⁸
 6. Magán kívül mindeneket lábai alá vetett I.Cor.15.v.26.⁶⁹
 7. A bűnnek bocsánattját, az üdvességnek sáfárlását az ő kezébe⁷⁰ bizta; ugy hogy senki különben az Atyához nem mehet, senki⁷¹ örök életet, üdvösséget különben nem nyerhet, hanem a Kristus JESUS által. Joan. 14. v. 6.
- 7dik. Mind ezek a Mariától született, meg-feszítettett Názáratbéli Ember JESUS Kristusnak tulajdonitotnak, sőt olyannak, a ki személy, a ki capax subjectuma ezeknek, bévétetője vólt; Ezt mű JESUSunknak, Kristusunknak, Isten Fiának, személynek, üdvözítőnknek lenni hiszszük vallyuk, tudgyuk; ez pedig nem örök Isten: mert az örök Isten senkitől fel nem magasztaltathatik: a mindenek felelett-való Istennek, senkitől semm nem ajándékozathatik: Hatalom, tudomány nem adathatik: Mástól minden lábai alá nem vettethetik. Mind ezeket a Kristusban láttyuk; Más Kristust pedig ezen kívül nem tudunk, se soha a Szent Írásban nem olvastunk. (394)
- 8dik. Illy nagy és dicsőséges okokra nézve, azokért mű-is ezen fel-magasztaltatott Ember Ur JESUS Kristust, a kit az Atya meg-szentelt, meg-dicsőített, Isteni hatalommal, nével, méltósággal, meg-ajándékozott; kit az Istennek minden Angyalai imádnak. Hebr.1. Kinek nevére mennyeieknek, földieknek, föld-alatt-valóknak minden térdek meg-hajolnak; Mű-is nem csak hiszszük s vallyuk mű egy Urunknak, megváltóknak, közben-járónknak, üdvözítőnknek, Isten Fiának, és Istennek lenni; hanem ennek felette Isteni tisztelettel tisztellyük, szentséges imádással imádgjuk, nyomoruságinkban segítségül hijuk; bűneinket néki meg-vallyuk; üdvességünket tőlle várjuk; lelkeinket kezébe ajánlyuk; ugy mindazáltal, hogy mind ezek az Atya Isten dicsőségére szolgállyanak. Philip. 2.v.11. (395)
1. Mind ezekből akár ki-is által-láthattya, hogy mű Unitáriusok Kristus-tagadók nem vagyunk, hanem inkább az
 2. igaz Kristusnak vallói: Senki semmit a Szent Írásból és az Apostoli Credoból olyyat elé nem hozhat, a mit nem hiszünk;
 3. a mint mind ezekből világosan ki teczik: Sőt ezek felett; Ezen Ember JESUS Kristust, a láthatatlan Istennek képének, ISTENhez hasonlóknak, az Atyával egynek, ki Istennek

⁶⁶ Matth. 26. v. 39.

⁶⁷ Matt. 28. v. 18.

⁶⁸ Joan. 7. v. 16.

⁶⁹ Joan. 5. v. 22.

⁷⁰ Act. 4. v. 12.

⁷¹ Matt. 9. v. 6.

4. formájában volt, ki által mindenek löttenek: és IGAZ ISTENNEK lenni örömost vallyuk. De olyan Istennek,
 5. a kinél az Atya nagyob. Joan. 14.v. 18. A kinek maga
 6. felett más Istene vagyon. Hebr. 1.v.9. Joan. 20.v.17. A
 7. kinek a hatalom mennyen földön adatott. Matth. 28. v. 18.
 8. A kit mind Urrá, mind Kristussá az Isten tött. Act. 2.v.39. A
 9. ki magától semmit nem cselekedhetett. Joann. 5.v.30.
 10. Az ítélet napját nem tudta. Marc. 13.v.31. A ki-
 11. nek mindeneket az Atya adott. Matth. 11.v.27. A
 12. kit az Isten emelt arra az Isteni méltóságra, melyben ma az egekben vagyon. Ephes. 1.v.20.21. Ki által
 13. az Isten az utolsó üdőben szóllott. Hebr. 1.v.1. A
 14. kinek az Isten vetett mindeneket lábai alá. I. Corinth. 15. v. 26. De magán kívül. Ibidem. Sőt maga-is a
 16. Fiu alája vetetik annak, a ki néki alája vetett mindeneket. I. Cor. 15. v. 28. (396)
- Ezek a dólgek világosan bizonyittyák, hogy ez az ember Jesus Kristus, a kinek ezek tulajdonittanak, 1. nem magától, 2. és mindenek felett való Isten: 3. Mert a minde- nek felett való Istennél más nagyobb nincsen: 4. Annak maga felett Istene, 5. és Atya nincsen. 6. Annak senki semmit nem adhat, semmi nélkül nem szükölködik, 7. sen- kitől nem függ, 8. senkinek nem esedezik, senkinek alája nem vetetik. Mind ezeket állattyyuk; melyből ki-jő, hogy az Ur Kristus olyan magától és mindenek felett való Isten, mint az Atya, ninccsen. (403)
- Objectio: Azt mondanád: maga mondgya a Kristus: Én és az Atya egy vagyunk. Jo- an.10.v.30. Felelet: Itt egynek lenni annyit téssen, mint egyesnek lenni. Joan.17.v.11. a hol üdveztőnk azon Könyörög: Szent Atyám, Tartsd-meg azokat a te nevedben, a ki- ket nékem adtál, hogy legyenek eggyek, a mint mü-is eggyek vagyunk. Az az; olyan eggyesek, mint mü vagyunk: másként ha a Fiu az Atyával állattyyában volna egy, a jő-neki belőle, hogy a Kristus azon kérné az Atyát, hogy a mint ők eggyek állattyyok- ban, ugy a tizenkét Tanitványok-is állattyyokban legyenek eggyek; mert azt mondgya: ugy legyenek eggyek, mint mü vagyunk; mely lehetetlen. Sőt továbbá azoknak értel- mek szerént-is, a kik a Fiut mindenekben egyenlőnek vallyák az Atyával, meg nem állhat, hogy a Fiu mindenekben olyan légyen, mint az Atya. 1. Mert a Fiu az Atyától- való, és nem magátólvaló; az Atya magátólvaló. 2. A Fiu az Atya állattyyából születik; az Atya (406) senkitől nem születik. 3. A Fiu meg-testesült; az Atya nem testesült. 4. A Fiunak mindeneket az Atya adott; az Atyának soha senki semmit nem adott. Matth.11.v.27. Nem egyenlők tehát. (407)
1. Hogyha pedig valaki azt mondaná: Más a Mariától született Ur JESUS Kristus; Más az Atyának állattyyából örök időktől fogva született Ur JESUS Kristus: a Mariától született Kristus Ember, a ki meg-feszítettett, meg-hólt, és el-temetettet. Felelet: Erre az mond- gyuk: Mü más Kristust az Ember JESUS Kristuson kívül, a ki meg-feszítettett, soha nem hallottunk, se a Szent Írásban nem olvasunk, se nem tudunk: Szent Pál Apost. a harmadik égben tanult, még-is nem tudott más Kristust, a meg-feszítettett Kristuson kívül; maga bizonyittyá I.Cor.2.v.2. Nem itélem, hogy valamit láttam volna ti köztetek, hanem a JESUS Kristust, a kit meg-feszítetttenek. Az egész Apostoli sereg más Kristust nem predikállott, hanem a kit meg-feszítetttenek a mint I.Cor.1.v.23. Mü pedig predi- kálljuk a meg-feszítettett Kristust. Valaki azért ezen meg-feszítettett Kristuson kívül, más Kristust tud, hiszen és vall, szabad légyen véle: Mü mást nem tudunk.
 2. De itt a Keresztények azt szokták mondani: Nincsen két Kristus, hanem egy Kristus vagyon; de az egy Kristusnak két természete vagyon, Isteni és Emberi: Isteni termé- szete szerént örök Isten; Emberi természete szerént valóságos Ember. Kihez képest a mellyek ide fellyebb a Kristusról irattattak, némellyek Isteni természete szerént, né- mellyek Emberi természete szerént tulajdonittanak ő Felségének. Felelet: 1. Akarnók NB. látni, mellyik Evangalista, vagy Apostol tanított valaha két természetű Kristust? Hol vagyon emlékezet vagy csak szó-is a Szent Írásban, a Kristus két természete felől? 2dsz. Fontold-meg jozon elmével, mit tégyen a két természet? az emberi természet

természet szerént-való valóságos embert téssen, a ki testből, okoskodó ítéletből áll, a ki mind személy. Az isteni természet, természet szerént-való örök Istent jegyez: és így két egymástól meg-külömböztetett Kristus leszen; mind a kettő személy, eggyik örök Isten, másik valóságos ember.

3. Mű az Ember JESUS Kristuson kívül más Kristust nem tudunk: ezt tudgyuk, hogy Isten Fia: ezt tudgyuk, hogy üdvezítőnk, (413) Megváltónk, JESUSunk; ennek az Isten még születése előtt adta a JESUSI nevezetet Sz. Angyala által. Matth.1.v.21. NB. Szent János Evangelista az ő egész Evangeliumát azért írta, hogy el hidgyük, hogy a JESUS Kristus az Istennek Fia Joan.20.v.31. (nem azért hogy örök Istennek hidgyük) és hogy örök életet nyerjünk az ő nevében: mellyet-is az Istentől erős hittel várjuk és óhajtyuk. (414)

III. A Szent Lélekről

Hisszük a Vigasztaló Szent Lelket az Atya Istennek olyan⁷² ajándékának, erejének, és ujjának lenni, mely az Atyától⁷³ származik, a Kristus nevében küldetik, a Kristusban hívőknek⁷⁴ adatik, Isteni félelem által tartatik, hitetlenség által ki-öltatik.⁷⁵ Mely a Kristus Jesusnak leg-bővebben adatott, az Apostolokra (417) Pünkösöd napján ki-öntetett, mely tudatlanságokban tanította, szomorúságokban vigasztalta, félelmekben bátorította, az Evangeliumnak predikálására alkalmatosokká tőtte; mely által ma-is a Hívek megszentelgetnek, és a Váltáságnak napjára el-peccéltetgetnek.

Mind ezekből ki-teczik hogy mű-is Unitáriusok a Szent Háromságot hiszszük és vallyuk a szerént, a mint az Apostoli Credó, és a Szent Irás előnkben adgya, és Háromnak nevében, Atyának, Fiúnak, Szent Léleknek nevében Keresztelkedünk; De ehez többet tenni, vagy ebben el-venni nem merünk; melyre nézve a Kereszttségben-is nem tésszük azt hozzá: Szent Lélek Istennek nevében: mert az írásban e képpen nincsen. Mű az Apostoloknak az Apostoli Credóban ki-adatott magyarázatokkal, és a Szent Irásnak világos szavaival meg-elégzünk, azoknál a dolgot mélyebben érteni, külömben magyarázni, a Sz. Irásban nem találtatott idegen szókkal élni nem merünk. Másoknak mi teccik, állyon szabadságokban.

[Szaniszló későbbi pótlása]

Jóllehet ez előtt ki-adott Vallás-tételünkben igen világosan, és Sz. Irásnak értelme szerént a Szent Lélekről, együgyü értelmünk ki-tétetett; de minthogy némelleyek azt mongyák, hogy abból nem értik a Szent Lélekről való Vallás-tételünket: Mellyet, ha meg-elégednének a Szent Irásnak egyenes és világos Tanu-bizonyosságival, nyilvánssággal semmiképpen nem (418) mondhatnának. Most-is tovább a Szent Irásnál nem akarunk menni, hanem világossab értelemnek okaért a Sz. Lélekről való Vallás-tételünket ez szerént adgyuk ki.

Mű a Szent Irásokkal azt vallyuk, hogy a Szent Lélek, nem egyéb, hanem Isteni erő és hatalom, mely nélkül az Isten soha nem vólt, nem-is lehet. Ezzel teremtette e nagy látható világot, ezzel bir, és igazgat mindeneket. Ez az erő pedig sok nevekkal nevezetik: ugymint: Szent Léleknek: Luc.1. Istennek erejének Luc. 24. Atyának ígéretnének, és Mennyei erőnek. Act.1. Szent Léleknek és Hatalomnak, melynek általa Isten vala a Kristussal. Act.10.v.38. Szentelő Léleknek. Rom.1. Lelki erőnek és Isteni erőnek. I.Cor.2.v.4.5. Istennek karjának és erejének. Luc.1.v.51. Istennek ujjának Exod.8. Mely Istennek ujjával üdvözítő Urunk Kristusunk üzte-ki az ördögöket az emberekből. Luc.11.v.20. Istennek jobb karjának. Act.2.v.33.

⁷²Joan. 14.

⁷³Luc. 1.

⁷⁴Luc. 21.

⁷⁵Joan. 15.

Ez az Lélek, erő és hatalom az Istenben, mint valami végtelen tengerben és mélységes örvényben van; melyre nézve az Isten mindenhatónak-is mondatik, ki mindeneknek ad abból az ő rendi és állapotja szerént.

Hogy pedig a Szent Lelket az Atyával egyenlő örök Istennek, e világnak nagy részével együtt nem valhattuk, okai a többi között ezek.

1. Mert sohol a Szent Írásban Istennek nem neveztetik; mellyet lehetetlen dolog, hogy az Írás világosan, minden következés nélkül nem tanítana, hogyha a Sz. Lélek Isten volna.
2. Sohol az Írásban sem emlékezet, sem példa nem találhatik arra, hogy a Szent Léleknek Könyörögni, avagy azt imádni kellene.
3. A Szent Lélek igen gyakorta el-hagyatik az Írásban, mikor az Írás az Atyáról és Fiúról emlékezik: mely nem lehetne, hogy ha a Szent Lélek külön Isteni személy volna: ugymint mikor az Írás azt mondgya; hogy csak az Atyának és a JESUS Kristusnak ismeretiben áll az mi üdvességünk. Miért nem mondgya a Szent Lélek ismeretiben-is? Joan.17.v.3.

Erre láss többeket-is. I.Cor.8.v.6. Act.20.v.21. I.Thess-1.v.9.10. 2. Thess.3.v.5. 1.Joan.1.v.3. Item 9.2.v. 24. Apoc.5.v.13.9.3.v.12. Ephes. 6.v.13. 1.Thess.3.v.11. 2.Thess.2.v.16. 1.Tim.1.v.1. Tit.2.v.13.

Mely Szent Írásbéli helyekben, ha a Szent Lélek az Atyával egyenlő Isten volna, semmiképpen el nem hagyattathatót volna. Ide adhattuk ezt-is: Hogy ha a Szent Lélek az Atya Istentől különös személyü Isten volna, a JESUS Kristus a Szent Lélek Istennek volna inkább Fia, mint az Atyának, mivel a Szent Léleknek (419) ereje által fogantatott. De mind ezt, és sokakat egyebeket rövidségnek okáért el-halgtunk. (420)

IV. Az Ecclesiáról⁷⁶

Hiszszük a közönséges Keresztény Szent Gyülekezetet a JESUS Kristusban igazán hívő Szent Törvény szerént élő ⁷⁷Hiveknek Társaságát, mely az Istennek e földön vitézkedő ⁷⁸Anyaszentegyháza, a Mennyekek Országa, mely az Ecclesia, a ⁷⁹JESUS Kristusnak jegyese; mellyet Szent Verével meg-váltott: ⁸⁰és szent teste, mellynek feje az Ur Kristus: mely tisztán az ⁸¹Apostolok Vallásán Fundáltatott: Ezt az Istennek beszédgye ⁸²igazittya, a Szent Lélek vezérli: melyben minden Kereszténynek magát bé-öltani, ezt gyakorolni kell. (423)

V. A vizzel-való Keresztségről⁸³

A vizzel-való Keresztséget hiszszük s vallyuk, véghez-is visszük, Atyának, Fiúnak, és Szent Léleknek nevében; a mint üdveztőnk parancsollja Matth. 28.v.19. Ez külső jele, a belső lelki keresztségnek, mely vitzől és Szent Lélektől való ujjá születésben, és a jó lelkeknek Istennel való kérkedésében áll. (425)

⁷⁶Demeter Márton könyvében véletlenül (sajtóhibából) VI. áll, s nincs önálló címe, csak így: „Unitária Vallás-tétel az Ecclesiáról”.

⁷⁷Matt. 3.2.

⁷⁸1. Tim. 3.

⁷⁹Act. 20.

⁸⁰Eph. 1. v. 22.

⁸¹Hebr. 10.

⁸²Matth. 18.

⁸³Itt nincs önálló cím, csak eképp: „Unitária Vallás-tétel a vizzel való keresztségről”. A továbbiakban is hasonlóan.

VI. Az Ur Vacsorájáról

Az üdvözítő Ur JESUS Kristustól szerzettetett Uri Vacsorát nem csak hiszszük s vallyuk, hanem azzal élünk-is a szerént a mód szerént, mely a Szent Írásban előnkben adatott a végre, hogy a kenyérnek meg-szegése, és a bornak ki-öntése által, az Isten kegyelmének meg-szegését, a Kristus Szent Testének meg-törettetését, Szent Vérének ki-öntését külsőképpen-is ki-ábrázoljuk, annak étele és itala által a Kristus Szent halála által szerzettetett lelki jókban való részesülésünket példázzuk, az Istennek Szent Fiában hozzánk mutatott nagy szeretetét, az Ur JESUSnak érettünk való keserves szenvedését, hála-adással magasztaljuk, az igaz Hitben, szent szeretetben való eggyességünket, egy kenyérből és egy borból való részesülésünk által, és a Kristusban minnyájan egy testévaló létünket, és ezek által jövendőben az Istennel, és a Kristussal való eggyesülésünket meg-bizonyítyjuk. „Catekismusoknak 54dik kérdésében pedig így szólnak az Unitáriusok az Ur Vacsorája felől:” L. 427. 1. [Ez már nem a *Vallástétel*]

VII. A bűnnek bocsánattyáról és örök életről⁸⁴

⁸⁵Mivel minden emberek, valakik Ádámtól származtak, az ó Törvényben az bűn alatt vóltanak, és a vétkekre igen hajlandók; ugy mű-is ma minnyájón igen vétkesek vagyunk, és az Istennek bűn-bocsátó irgalma nélkül ⁸⁶szűkölködünk; Meg-igazolunk pediglen a Könyörülő ⁸⁷Istennek ingyel való kegyelméből az Ur JESUS Kristusban ⁸⁸való igaz Hit által, mely jóságos cselekedetekkel ékesítettett, a mellyek nélkül a hit meg-hólt, a mely hit az Istentől mi nekünk tulajdonittatik igasságul, hogy az által az Istennek kegyelméből a JESUS Kristusban bűneinknek ⁸⁹bocsánattyát és örök életet nyerünk. Hiszszük mindeneknek bűnök bocsánattyát és üdvességet, valakit az Ur JESUS ⁹⁰Kristusban való igaz Hit által, szent és Istenes élet által, azt az Istennek ingyen való kegyelméből várjuk és szüntelen való könyörgésekkel ohajtyuk. (429)

VIII. A Fel-támadásról

⁹¹Hiszszük s vallyuk minden embereknek az utolsó napon, mind jóknak, s mind gonoszoknak fel-támadását, és ⁹²az Itéletre való állittatását, hogy el-vegye kiki jutalmát a ⁹³Kristustól, annak a mint cselekedett a testben, jót vagy gonoszt.

IX. Az Istennek elév Rendeléséről

⁹⁴Hiszszük hogy a Mindenható Ur Isten világ Fundamentomának fel-vetése előtt, az ó Szent Decretomában el-végezte, és utolsó időben ki-jelentette, hogy minden emberek valakik a Kristusban igazán hinnének, az⁹⁵ Atyának akarattyát cselekednék, az Istennek

⁸⁴ „... , Unitária Vallás-tétel.” Ezt elhagytam, ti. ezt mindig Demeter teszi hozzá, hogy elkülönüljön a szövegben.

⁸⁵ Gal. 3. v. 22.

⁸⁶ Rom. 3. v. 24.

⁸⁷ Gal. 2. v. 16.

⁸⁸ Jacob. 2.

⁸⁹ Rom. 2. v. 7.

⁹⁰ Rom. 9. v. 16.

⁹¹ Act. 24. v. 15.

⁹² Rom. 14. v. 11.

⁹³ 2. Cor. 5. v. 10.

⁹⁴ Eph. 2. v. 11.

⁹⁵ Joan. 3. v. 16.

Evangeliumában ki-adatott Szent Törvénye szerint élének, mind ⁹⁶azok üdvözüllyenek, és az Igazságnak ismérére jussanak. ⁹⁷Valakik pedig a Kristusban nem hisznek s bűnökben meg-átalkodnak, az Istentől el-távoznak, el-kárhoznak.

De hogy a Jó Isten minden népekből, Nemzetségekből, Vallásokból, nyelvekből, rendekből, bizonyos személyeket örök időknél előtt meg-változhatatlanul, azok akár jók akár gonoszak legyenek, az örök életre választott volna: ezeken kívül mindeneket, sőt a világnak nagyobb részét (ha örökké könyörögnének-is, és soha semmi bünt nem cselekednének-is) az örök kárhozatra vetette volna; mű az olyan rendelkezését az Istennek a Szent Írásból nem tanultuk.

X. A JESUS Kristusnak Érdemiről

⁹⁸Jóllehet az Ur JESUS Kristusnak, halála, szent Vére, a mű Váltásunknak árra olly drága, méltóságos és megbecsülhetetlen, melynél nekünk soha nagyobb és drágább ⁹⁹kincs nem adattathatót volna; mert ez által lött váltásunk, bűneink bocsánattya, és idvességünk: Mindazáltal ¹⁰⁰a Szent Írás ezt nem érdemnek hija, sőt az egész írásban sohol csak emlékezet sincsen a Kristus érdemeiről, hanem Váltásnak, szabadulásnak, bűnnek el-törlésének. Mű inkább szerettyük a Szent Írás szavaival élni.

XI. A Kristusnak elég-tételéről

Bizonyos dolog, hogy az Ur JESUS az Istennek akarattjának mindenekben eleget tött, és a mi üdvességünknek munkáját elegendőképpen véghez vitte, úgy hogy mi tőlünk; a hoz egyéb nem kívántatik, hanem igaz hitünk és szent életünk; de ez a szó-is: Kristusnak elég-tétele: a Sz. Írásban nem találattik. (431)

Panaszok¹⁰¹

I.¹⁰²

Jóllehet pedig mind ezeket szentül hiszszük és vallyuk a Sz. Írásnak lelkünkkel eggyező folyása szerint; még-is sok Keresztény Atyánkfiaitól sokakban vádoltatunk és méltatlan kárhoztatunk. Némellyek azt mondgyák, hogy átkozottak vagyunk, mert meg-feszítettett ember Kristusban bizunk: bizonyítani akarják az Istennek ama, szavaival: Átkozott, a ki emberben bizik. Jerem.17.v.5. De mélatlan cselekeszik; mert ha 'szabad a Fiunak édes Attyában; a Tanítványnak a Tanítóknak; a Vitéznek a Hadnagyokban és Generalisokban Isten után bizni, mennyivel inkább az Ur JESUS Kristusban. Átkozott a ki a bűnös erőtlen emberben bizik, és tesben veti reménségét, és az ő szive el-távozik az Urtól, a mint az Isten mondgya: de mű bűn nélkül való, erős, hatalmas Ur Kristusban bizunk, és a mi szívünk azzal el nem távozik az Urtól, hanem közelebb járul. (432)

II.

Némellyek azzal kárhoztatnak, hogy a mit szánkal vallunk, szívünkben nem úgy hiszszük. Oh méltatlan vád! nem (434) vagyunk olyan lélek nélkül való emberek, hogy

⁹⁶ Act. 2. v. 38.

⁹⁷ 1. Tim. 2. v. 4.

⁹⁸ 1. Cor. 6. v. 20.

⁹⁹ 1. Pet. 1. v. 18.

¹⁰⁰ Joa(n). 20. v. 31.

¹⁰¹ Demeternél: „Az Unitárius Vallás-tételek végében le-tött Panaszok; és azokra való Catholicus Fejeletek” c. alatt. (432)

¹⁰² Uo. „§. I. Unitáriusok Első Panaszszja.” A továbbiakban is így.

az Isten Szent színe előtt ő felségéről szájjal mást mondgyunk, szívvel egyebet hidgyünk. Talám azok a Keresztények, kik felőlünk azt mondgyák szíveknek vizsgálói? hogy tudgyák hogy szívünkben különbben hiszünk? Talám nem olvassák azok Szent Pál Apostolnak ama mondhását: Szível hiszünk az Igasságra, szájjal tészünk vallást az üdvességre. Rom.10.v.10. (435)

III.

Némellyek azt mondgyák: azok mind jók a miket hiszünk, de többet kellene hinnünk; mert kevéssel hiszünk többet a Pogányoknál. Keresztény ember, gondold-meg jó Lélekkel, hogy-hogy hiszünk többet az üdvesség dolgában annál a miket az Apostoli Credó, és a Szent Írás előnkbe ad? holott a Szent Írás, valamellyek a mi üdvességünkre szükségesek, elég bőven, tisztán, világosan előnkbe adta; Valamellyek pedig a Szent Írásban meg-irattak, azokat eleitől fogva végig mind hiszszük, ugy a mint ott vagyon. Ha mi egy helyt nem világos, a Szent Írást Szent Írással világosítottuk a tisztá jőzon elmének munkálkodása által; de mi ott nincsen, hogy azt hiessük, vagy a mi ott vagyon, azt idegen szókkal Szent Írás ellen-való dolgokra magyarázzuk, vagy ez vagy amaz értelemre tekerjük, mellyet az Istennek lelke ki-nem adott, mű semmiképpen nem ismerjük.

Azonban valaki e fellyebb irt Vallás-tételünket meg-olvassa, által-láttya, hogy e Világon való minden Pogányoknál sokkal többet hiszünk. Ki hitte s ki hiszi e mái napon a Pogányok közzül az uj Testamentomot; a melyhez mű ragaszkodunk? ki hiszen élő Istennek egy szülött Fiában a megfeszítettett Kristusban? bolondság volt ez a Pogányoknak, botránkozás a Sidoknak, mint Szent Pál bizonyította 1.Cor.1.v.23. (E mái nap-is azért botránkozik-meg a világ bennünk, hogy meg-feszítettett Kristust hiszünk) Ki várja a Kristustól büne bocsánattját és üdvességét? Ki keresztelkedik Atyának, Fiunak, és Szent Léleknek nevében közüllök? Ki hiszi e mái napon-is, hogy az Isten az egész világnak birodalmát, igazgatását a Názáreti JEsusra bizta? mellyik Pogány vallya ezt? Ki tartya a Pogányok közzül a Kristust? Ki imádkozott valaha néki, mellyik Pogány hiszi, hogy az Isten az Ítélet napján mind őket, mind a Keresztényeket ez által a Férfiu által az Ember JESUS Kristus által itéli-meg? A ki ezeket megfontoltya méltán bennünket nem kárhoztathat. (437)

IV.

Azt mondgyák Felőlünk, hogy csak egy kevesen vagyunk, azok-is szegény, nemtelenek, tudatlanok; nincsen semmi (438) Uri Fő Rend közöttünk. Igazán mondgyák; mert nem sokan vagyunk, és test szerént szegények vagyunk, nemtelenek, e világ előtt meg-utáltattak vagyunk: de ebből nem jó-ki, hogy azért Szent Hitünk s Vallásunk igaz nem volna; mert a Kristus nyája-is kicsin volt. Luc.12.v.23. Szegények, erőtlének, nemtelenek voltak test szerént a mint 1.Cor.1.v.26. Szent Pál bizonyította, de ugyan csak ő nálok volt az Igasság. (439)

V.

Némellyek csufképpen Ariánusoknak hinak; de nem igazán: mert más az Unitária, más az Ariána Vallás. (441)

VI.

Némellyek azt mondgyák: Már régen mind el-kárhoztunk. Uram bocsáss-meg nékik, nem tudgyák mit cselekszenek. Ha az ember kegyelemből üdvezül, avagy a Jó Isten ingyen való kegyelmét mi velünk-is ugy, mint másokkal nem közölheti-é? Istenen áll az, nem emberen: Ne itély, s nem itéltetel. (443)

Ezek felett sok méltatlan kárhoztatásokkal és csúfos nevezetekkel illetetünk gyakorta, sőt némelyek ugyan irtóznak tőlünk. (444)

Sokszor ugyan fenekednek reánk: még azt-is el-mondgya némely; olyá tartaná, ha valakit közüllünk meg-ölhetne, mintha áldozatot tenne Isten előtt. De ezeket cselekedték a Kristussal és az ő Tanítványival: Edes üdvözítőnk maga meg-mondta ezt Joan.16.v.2. Mű ezeket Istenre bizzunk, senkit érte nem Kárhoztatunk.

Senkinek gonoszt nem kívánunk, sőt inkább tiszta lélekkel kívánnjuk, hogy az Isten mindeneknek irgalmazzon, az ő Sz. isméréiben, jó lelke által világosítson, az egygységnek és Sz. Szeretetnek lelkével meg-áldgjon, hogy e világban (445) egymással, mint a Tanítványok eggyesek lehessünk, békességben élhessünk; mind a következő életben fejenként a mi Fejünkkel az Ur Kristussal eggyesülhessünk. Amen. (446)

Horváth Károly

VÖRÖSMARTY MIHÁLY KIADATLAN KÉZIRATA

A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmartynak több olyan kéziratát őrzi, melyek a költő életében, de később sem kerültek kiadásra. Ezek egy része töredékes, de van köztük teljesen befejezett írás is. Nagy részüket a kézirtárban kolligátumokba foglalták be, és borbekötött könyvként őrzik Cikkok. Bírálatok. Jegyzetek, illetve Vázlatok. Cikkok. Okmányok címen. Az előbbieket három kötetet tesznek ki, jelzetük: K/713 I-III., az utóbbiak egy kötetben szerepelnek K/778 jelzet alatt.

Az alább közlendő írás vitacikk, teljes terjedelmű, két változatban is megvan, az első jellegzetesen Vörösmarty írása, sok javítással, Stettner-Zádor György hagyatékából való, és a Cikkok. Bírálatok. Jegyzetek c. kolligátum II. kötetében található. Címe nincs, utólag írták rá a kézirtárban ceruzával: „Cikk a Hirnök ellen”. A második kézirat idegen kéztől származó hű másolata az előbbinek, a Vázlatok. Cikkok. Okmányok c. kötetben van, címe ennek nincs, a kézirtárban így jelölték meg ceruzával: „Cikk cím nélkül a Hirnök ellen”. A kritikai kiadás készül 15. kötetében és az itt következőben is ezt a címet adjuk majd neki: [Orosz József „Visszapillantás” című cikkének bírálata].

Vörösmartynak ez a viszonylag terjedelmes vitairata sok szempontból új világot vet az atheneistáknak a konzervatív-aulikus *Hirnökkel* és *Századunkkal*, ezek szerkesztőjével, Balázsfalvi Orosz Józseffel és főmunkatársával, Csató Pállal folytatott polémiájára, amely általában mint az „Athenaeum miatti zajgások” címen ismeretes és az 1838. évben és az 1839. év elején folyt le, de utána is folytatódott más témakörökben (főleg az opera-dráma vitákban). (L. erről: Szücsi József: *Bajza József*. 1914. 338–381. Lukácsy Sándor—Balassa László: *Vörösmarty Mihály 1800–1855*. Bp., 1955. 220–241. Fenyő István: *Valóságábrázolás és eszményítés*. Bp., 1990. 339–403.)

Vörösmartynak az alább közlendő vitacikke közvetlen reagálás Orosz Józsefnek a *Századunk* 1838. december 31-én megjelent 104. számában közölt *Visszapillantás a Hirnök és Századunk' eddigi munkálataira* című az atheneistákat sértő hangnemben írott támadására. Ámde Vörösmarty válaszában nemcsak erre a cikkre tér ki, hanem Csaplovics Jánosnak a *Századunkban* 1839. január 10-én megjelent egyik írására is, ami arra mutat, hogy az említett Vörösmarty vitacikk az 1839. év januárjának második felében keletkezhetett, de aligha később, mert a költő e hó végétől már a színházi ügyekkel volt elfoglalva.

Az 1837. július 4-én megindult *Hirnök* s melléklapja a következő év elejétől kiadott *Századunk* annak a kormányzatnak az orgánuma volt, amely elgáncsolta az 1832–36-os

¹⁰³ Demeter Márton könyvében nincs számozva, „Utolsó csoportos Panaszszai az Unitária Vallástételnek” cím alatt szerepel. 144.